

c) *žaloba proti nezákonnému zásahu*; jde o ochranu před zásahy, které nejsou rozhodnutími, ale přesto je jimi poškozena právní sféra žalobce. Mohou to být zásahy orgánů veřejné správy (např. nezákonný policejní zásah). Žalobu lze úspěšně podat jen tehdy, pokud zásah dosud trvá, nebo trvají aspoň jeho důsledky, nebo hrozí jeho opakování. K podání žaloby je stanovena lhůta dvou měsíců ode dne, kdy se žalobce o zásahu dozvěděl, nejpozději však do dvou let ode dne, kdy k zásahu došlo.

7. Základní lidská práva a svobody

Základní lidská práva a svobody jsou atributem demokratického právního státu, respektive právního řádu státu, který musí při tvorbě a aplikaci práva respektovat určité hodnoty lidské osobnosti, každého svobodného jedince.

7.1 Mezinárodní smlouvy na ochranu lidských práv

Pramenem právní úpravy základních lidských práv a svobod jsou kromě národního práva jsou i mezinárodní smlouvy. Roku 1948 přijalo Valné shromáždění OSN formou rezoluce *Všeobecnou deklaraci lidských práv*. Z právního hlediska nepředstavuje závazný akt pro státy, které deklaraci podepsaly, avšak stala se východiskem pro celou řadu následujících *mezinárodních úmluv či paktů*, které se k ní hlásí či vycházejí z jejich principů. V celosvětovém či v evropském kontextu je jedná zejména o:

- Mezinárodní úmluvu o odstranění všech forem rasové diskriminace (1965),
- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (1966) s dodatečně přijatým *Opčním protokolem*,
- Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (1966),
- Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod (1950),
- Úmluvu proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (1984).

Práva, která jsou obsažena v mezinárodních smlouvách o lidských právech, je možno rozdělit do tří skupin.

Nejvýznamnější skupinu tvoří ta práva, která nesmějí být omezena ani za války nebo jiné mimořádné situace. Jsou to *absolutní lidská práva*, jako je právo na život, právo nebyť držen v otroctví nebo nevolnictví, právo nebyť mučen, nebyť zbaven svobody pro neschopnost dostát dlužnému závazku a dále právo proti zpětné působnosti pozdějšího přísnějšího trestního práva. *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech* k těmto absolutním právům řadí také právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství a dále právo na uznání jeho právní osobnosti.

Druhou skupinu tvoří *minimální práva*, která se týkají postavení fyzické osoby v trestním řízení.

Třetí skupinou jsou práva, která mohou být podrobena určitým *zákonným omezením*, zejména z důvodu ochrany práv druhých, veřejné bezpečnosti.

Mezinárodní smlouvy rovněž konstituovaly orgány na ochranu lidských práv,

zabývající se jejich implementací. Jde především o *Komisi pro lidská práva* (včetně její subkomise pro předcházení diskriminace a ochranu menšin), zřízenou roku 1946 Hospodářskou a sociální radou OSN, *Výbor pro lidská práva*, zřízený Mezinárodním paktem o občanských a politických právech (1966), *Komisi pro odstranění rasové diskriminace*, ustavenou Mezinárodní úmluvou o odstranění všech forem rasové diskriminace. V rámci Rady Evropy byl k ochraně lidských práv a základních svobod zřízen *Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku* jako orgán k projednávání žalob pro porušení práv garantovaných uvedenou úmluvou.

Na základě *Opčního protokolu* k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech je Výbor pro lidská práva oprávněn přijímat a projednávat oznámení jednotlivců, kteří tvrdí, že se stali obětí porušení některého práva uznaného v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech. Oznámení může být učiněno až po vyčerpání všech vnitrostátních opravných prostředků, přičemž není stanovena žádná konečná lhůta.

Komise pro lidská práva se zabývá individuálními stížnostmi, v kterých se podávají spolehlivé důkazy o hrubém porušování jakýchkoliv lidských práv a základních svobod, tj. o situaci v oblasti lidských práv v kterékoliv zemi. Stížnost může podat:

- kterákoli fyzická osoba,
- skupina osob, která se považuje za oběť porušení lidských práv a základních svobod, včetně politické a rasové diskriminace a segregace, nebo má přímé a spolehlivé poznatky o takovém porušení,
- nevládní organizace, které jednájí v dobré víře v souladu s uznávanými principy lidských práv a mají přímé a spolehlivé důkazy o situaci, kterou popisují.

Z hlediska participace mezinárodních aspektů ochrany lidských práv je významná účast České republiky (jako člena Rady Evropy) na Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a svobod. Podle této smlouvy se může fyzická osoba, nevládní organizace nebo skupina jednotlivců obrátit v případě porušení práv uznaných touto úmluvou se stížností na *Evropský soud pro lidská práva* (podmínkou tohoto postupu je vyčerpání všech vnitrostátních právních prostředků).

Kromě ochrany lidských práv na půdě OSN a Rady Evropy jsou lidská práva chráněna také *Mezinárodní organizací práce*, jakož i mezinárodními smlouvami v dalších oblastech.

7.2 Vnitrostátní úprava základních lidských práv

Listina základních práv a svobod tvoří nedílnou součást ústavního pořádku ČR. Byla publikována jako *Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb.* Vycházejíc z přirozenoprávní koncepce základních lidských práv Listina tato práva pouze uznává, prohlašuje a utvrzuje jejich nezcizitelnost a neporušitelnost. Stanoví a chrání prostor nedotknutelnosti člověka před neoprávněnými zásahy státních orgánů. Současně také z textu Listiny vyplývá, že povinností státu je ochraňovat člověka od narození až do skončení jeho života. Není tedy možné oddělit

pojmem stát a člověk, neboť mezi nimi existuje nerozlučná vazba, kterou představují základní lidská práva a svobody.

Nedotknutelnost člověka ve smyslu jeho osobní svobody je v Listině představována třemi *aspekty*. První aspekt, zaměřený *všeobecně*, stanoví obecné podmínky, za kterých může být osoba zbavena osobní svobody nebo být stíhána. Druhý aspekt se týká oblasti trestněprávní a připouští tři způsoby *omezení* osobní svobody, a to zadržení, zatčení a vazbu. Toto omezení se vztahuje na osobu obviněnou nebo podezřelou z trestného činu. Třetí aspekt se týká občanskoprávního řízení a vztahuje se na *možnost zbavit* člověka osobní svobody a umístit ho do ústavu zdravotnické péče.

7.2.1 Obsah a zásady úpravy Listiny základních práv a svobod

Lidská práva mají univerzální charakter; jejich obsah a platnost tedy nemají být omezovány státními hranicemi. Proto je jejich ochrana podřízena mezinárodněprávním zásadám a proto také podle *ústavního zákona*, kterým je Listina základních práv a svobod uvozena, jsou mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách (ratifikované a vyhlášené ČSFR) obecně závazné a mají přednost před zákonem (na území České republiky jako nástupnického státu).

Samotná Listina dělí lidská práva a svobody na *čtyři skupiny*. První skupinu tvoří *základní lidská práva*. Elementárním, základním právem člověka je *právo na život*. Z tohoto důvodu Listina vyjadřuje nepřipustnost trestu smrti. Nedotknutelnost osoby spočívá v *právu na její integritu* (k zajištění osobní svobody slouží mj. zákaz nucených prací nebo služeb). V souvislosti s mezinárodními pakty jsou uváděny meze této svobody a je stanoveno, za jakých okolností lze osobní svobodu omezit. V trestním řízení může dojít ke zbavení nebo omezení osobní svobody jedině na základě soudního rozhodnutí. K základním právům a svobodám patří *právo vlastnit majetek*, tj. právo přisvojovat si hodnoty podmiňující lidskou existenci. Výslovně se zaručuje dědění a stanoví se i meze vlastnického práva určené v zájmu společnosti. Patří sem i *práva spjatá s lidskou osobností* a jejími projevy (lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst), *domovní svoboda*, *listovní tajemství* a *svoboda pobytu*, která zakazuje vyhoštění vlastních občanů. Za základní lidské právo je považována i *svoboda myšlení, svědomí náboženského vyznání a víry*.

Druhou skupinu lidských práv představují *práva politická*. Jde především o *právo projevit svobodně svůj názor* na kterékoliv záležitosti a o zákaz cenzurních zásahů, o *petiční právo*, tj. právo jednotlivců i skupin obracet se na státní orgány a orgány samosprávy ve věcech veřejného nebo jiného společného zájmu se žádostmi, návrhy a stížnostmi, *svobodu shromažďovací*, *svobodu sdružování* a o *právo podílet se na správě veřejných věcí*. Listina základních práv a svobod dále zdůrazňuje potřebu svobodné soutěže politických sil v demokratické společnosti.

Třetí skupina základních lidských práv vychází z toho, že v České republice existují národnostní menšiny. Jedná se tedy o *práva národnostních a etnických*

menšin. Ústavní zákon rozlišuje dva druhy menšin, národnostní a jiné etnické skupiny. Právo rozvíjet vlastní kulturu, právo rozšiřovat a přijímat informace v mateřském jazyce a právo spolčovat se v národnostních sdruženích jsou garantována občanům tvořícím jakoukoliv menšinu.

Čtvrtá skupina základních lidských práv zahrnuje *práva hospodářská, sociální a kulturní*. Obsahuje úpravu svobody volby povolání a přípravy k němu. Zároveň je zakotveno i *právo na soukromou hospodářskou iniciativu* (právo podnikat). Listina dále zaručuje *právo na sdružování v odborových a podobných organizacích* (tyto organizace vznikají nezávisle na státu, který jim může jedině zákonem uložit povinnost registrace) včetně *práva na stávkou* (za podmínek stanovených zákonem). Z dalších práv je to *právo na spravedlivou odměnu za práci* a *právo na uspokojivé pracovní podmínky*. Listina zakotvuje princip sociálního státu, tj. povinnost státu zajistit občanům přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci, jakož i při ztrátě živitele, ochranu manželství, mateřství a rodiny, péči o děti a jejich výchovu a ustanovení o rovných právech dětí narozených v manželství i mimo ně, a *právo všech na vzdělání* (výkon tohoto práva může být omezen pouze schopností občana; pokud jde o vysoké školy, též možnostmi společnosti). Právo na bezplatné vzdělávání je zaručeno v základních a středních školách.

Listina také stanoví pro každého člověka *právo na příznivé životní prostředí*. Zároveň však určuje každému povinnost, aby při výkonu svých práv nepoškozoval životní prostředí, přírodní zdroje, druhové bohatství přírody a kulturní památky.

Listina základních práv a svobod věnuje velkou pozornost nejen zakotvení práv a svobod, ale i jejich *soudní ochraně*. I to je znakem právního státu, že zachování základních práv a svobod je vynutitelné prostřednictvím nezávislého orgánu, tj. soudu. Na soud se může obrátit ten, kdo tvrdí, že byl na svých právech zkrácen rozhodnutím orgánu veřejné správy. Soud pak přezkoumá zákonnost takového rozhodnutí. Stěžovatel se může obrátit i na Ústavní soud ČR, který rozhoduje o ústavních stížnostech proti opatřením, pravomocným rozhodnutím nebo jiným zásahům orgánů veřejné moci, byla-li porušena jeho základní práva a svobody zaručené ústavním zákonem nebo mezinárodními smlouvami o lidských právech a základních svobodách, které smluvně vážou Českou republiku.

Významnou součástí ochrany práv je *právo na právní pomoc*. Zákon vyjadřuje tradiční ústavní princip, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci, tj. soudci, který je obecně určen procesními a organizačními předpisy.

Listina základních práv a svobod *neupravuje zvlášť základní povinnosti* občanů. Ústavodárce zde vychází z toho, že musí poskytovat ústavní ochranu základním právům a svobodám občanů, chránit jednotlivce proti státní moci, a nikoliv poskytovat ochranu státní moci. Povinnosti představují v Listině meze základních práv a svobod. Každé omezení práv a svobod však musí být definováno zákonem a musí splňovat podmínky v tomto ústavním zákoně uvedené (nejedná-li se o nezměnitelná práva a svobody).